

Лекція № 4.
**РЕГІОНАЛІЗМ І РЕГІОНАЛІЗАЦІЯ: ОСНОВНІ ПОНЯТТЯ
ТА ТИПОЛОГІЯ**

План:

1. Регіон як проміжний рівень територіальної організації публічної влади: поняття, ознаки, види.
2. Регіоналізація як політико-правове явище та процес перерозподілу владних повноважень: поняття, напрямки, види.
3. Регіоналізація і децентралізація: співвідношення понять.
4. Регіоналізм як елемент сучасного конституціоналізму. Європейський та азійський регіоналізм.

Література:

1. Валиева К.А. Политическая проекция глобализации в европейском пространстве. *Век глобализации*. 2009. № 1. С. 98–107.
2. Клемешев А.П. Регион в условиях глобализации. *Вестник ВГУ. Серия: Гуманитарные науки*. 2005. № 2. С. 22-38.
3. Ковалев А. Регион как структура геопространства: структура и эволюция. *Регион: проблемы и перспективы*. 1997. № 4. С. 23-29.
4. Маковський С.О. «Регіон», «регіоналізм», «регіоналізація» в європейському контексті: у пошуку оптимальної наукової дефініції. *Актуальні проблеми міжнародних відносин*. 2014. Вип. 118. Ч. I. С. 35-50.
5. Малолітнева В. Регіоналізація і регіоналізм: співвідношення понять. *Jurnalul Juridic National: Teorie Si Practica (Национальный юридический журнал: теория и практика)*. 2016. № 4. С. 116-118.
6. Матвієнко Р.О. Регіональна парадигма суспільного розвитку: сутність, зміст, роль і значення. *Актуальні проблеми економіки*. 2013. № 7 (145). С. 130-137.
7. Симон М. Воздействие процессов регионализации на национальные государства Европы. *Власть*. 2007. № 11. С. 109-113.
8. Яровой Г.О., Белокурова Е.В. Европейский Союз для регионов: что можно и нужно знать российским регионам о ЕС. Санкт-Петербург: Норма, 2012. 368 с.
9. Council of Europe. Regionalisation and its effects on local self-government / *Council of Europe. Local and regional authorities in Europe*. № 64. Strasbourg: Council of Europe publishing, 1998.
10. Declaration of the Assembly of European Regions on regionalism in Europe of the 4th of December 1996. URL: http://www.a-er.org/fileadmin/user_upload/PressComm/Publications/DeclarationRegionalism/GBDeclaration-Regionalism.doc.
11. Keating M. Regions and the Convention on the Future of Europe. *South European Politics and Society*. 2004. № 9(1). P. 192-207.
12. Keating M., Jones J. The European Union and the Regions. Oxford: Clarendon Press, 1995. 306 p.

Текст лекції:

1. Регіон як проміжний рівень територіальної організації публічної влади: поняття, ознаки, види

Розробка інституційних та правових засад державного впливу на регіони, а також пріоритетних напрямів їх вдосконалення вимагає, насамперед, чітких теоретичних уявлень про регіон, розвиток регіону, класифікацію регіонів, суть державного регулювання як способу впливу держави на ті чи інші регіональні процеси, ситуації та проблеми і визначення критеріїв ефективності такого впливу.

Основа будь-якої науки, включаючи юриспруденцію та науку державного управління, становить система чітких однозначних понять і категорій, адже тільки ними у науці може бути відображена певна сфера дійсності. У будь-якій науці, як показує історія наукових знань, найбільш важкою та складною справою виявляються вихідні положення й поняття.

Поняття означає одну з форм мислення, результат узагальнення суттєвих ознак певного предмета, явища, процесу об'єктивної дійсності. Кожне поняття має тим більше наукове значення, чим істотнішими, змістовнішими є ознаки, за якими узагальнюються реально існуючі предмети, явища чи процеси. Загальновідомо, що саме в поняттях як своєрідних способах відображення об'єктивної дійсності, наука концентрує і узагальнює накопичені знання. Такі поняття повинні бути конкретними, визначеними, істинно науковими і адекватно відображати суттєві ознаки об'єктивних явищ.

Для максимально точного і адекватного визначення регіону в юриспруденції та публічному врядуванні необхідно звернутися до інших галузей науки, що давніше оперують цим та похідними поняттями – географії, економіки, правознавства, історії, соціології. Але при цьому слід мати на увазі, що у зазначених науках термін «регіон» також є поліваріантним і дискусії щодо його змісту між різними науковими школами та окремими дослідниками тривають. Крім того, науковці, що представляють вказані галузі, як правило, не торкаються політико-правових проблем розвитку регіонів, а обмежуються пропозиціями щодо поділу території держави на такі регіони, що були б зручними для дослідження в контексті тієї чи іншої наукової дисципліни.

З якого часу термін «регіон» почав вживатися в українській термінології, точно не зафіксовано, а в російській він, ймовірно, вперше зустрічається у 1877 р. в «Словаре иностранных слов» І. Бурдона та А. Міхельсона.

У наукових джерелах радянської доби під поняття «регіон» підводилися просторові системи різних масштабних порядків – від групи держав до невеликих за площею адміністративно-територіальних одиниць. Це ілюструють, насамперед, довідникові та енциклопедичні видання, що мають універсальний характер. Визначення регіону в них, як правило, є занадто розпливчатим і неконкретним. Наприклад, у Великій радянській енциклопедії регіон визначається як велика індивідуальна територіальна одиниця

(наприклад, природна, економічна, політична і ін.)¹. А в Українській радянській енциклопедії термін «регіон» взагалі відсутній, лише у статті «Регіональні організації» зазначається, що під регіоном у даному контексті мається на увазі територія земної кулі, що характеризується притаманним їй комплексом ознак². Дещо чіткіше визначено це поняття у великому тлумачному словнику сучасної української мови: «Регіон – певна територіальна одиниця (район, область, зона), що вирізняється з-поміж інших таких же одиниць специфічними рисами (географічними, геологічними, етнографічними, економічними і т. ін.)»³. Втім жодне з наведених вище визначень не дає змогу чітко ідентифікувати регіон з тією чи іншою просторовою одиницею й ефективно вживатися в понятійному апараті сучасної юридичної науки.

Для того, щоб більш чітко зрозуміти критерії визначення регіону як об'єкта державного впливу та політико-правового поняття, необхідно об'єднати його просторову сутність з іншими характеристиками, які відіграють роль регіоноутворюючих ознак (економічними, соціальними, управлінськими, етнічними, історичними, культурними, мовними, конфесійними тощо) та взяти до уваги деякі з його трактувань, що склалися у інших галузях знань:

- філософське трактування регіону, яке асоціюється з особливим «світом», для якого властиві своя ментальність, спосіб мислення, традиції, світогляд та світосприйняття;

- історичну інтерпретацію регіону, яка вказує, як правило, на колишню, втрачену з часом ідентичність;

- геополітичне розуміння регіону, яке витікає з просторової диференціації різних політичних сил, рухів, центрів сили тощо, причому такий регіон складається, як правило, з групи країн, які більше зв'язані одна з одною, ніж з іншими країнами;

- економічне сприйняття регіону, що трактується як територія з чітко вираженою спеціалізацією виробництва і певною господарською цілісністю;

- адміністративно-територіальне трактування регіону як субнаціональної одиниці, статус якої прописаний в Конституції чи законах.

Вчені-географи пропонують цілу низку альтернативних визначень регіону, використовуючи при цьому різноманітні методологічні підходи та поєднання регіоноутворюючих факторів:

- регіон – це комплекс, що складається з землі, повітря, флори, фауни і людського населення, які можуть розглядатися в їх особливих відносинах одне з одним і які складають разом певну і характерну частину поверхні Землі;

- регіон – це зона, яка включає в свої рамки існуючу однорідність домінуючих фізичних умов і, відповідно, домінуючих укладів проживання;

- регіон – це географічний термін для описання такого типу навколишнього середовища, в якому географічні елементи поєднані один з

¹ Регион. Большая советская энциклопедия. 3-е изд. Москва, 1975. Т.21. С. 560

² Українська радянська енциклопедія. Т.9. Київ: Головна редакція УРЕ, 1983. С. 314.

³ Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і голов. ред. В.Т.Бусел. Київ; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2001. С. 1020.

одним певними і постійними зв'язками;

- регіон – це група сусідніх держав, які складають окремий економіко – географічний, або близький по національному складу і культурі, або однотипний по суспільно – політичному ладу район світу;

- регіон – область, район; частина держави, що відрізняється від інших областей сукупністю природних і (або) історично сформованих, відносно стійких економіко – географічних і інших особливостей, які нерідко поєднуються з особливостями національного складу населення.

Окремої уваги заслуговує позиція доктора географічних наук О.Ковальова, який трактує регіон як систему, що здатна до *самовідтворення і самоорганізації* (курсив наш – В.С.) незалежно від процесів міждержавної диференціації, тобто процес регіоналізації у цьому випадку розглядається поза контекстом державної території та державного будівництва⁴.

Варто відзначити, що сучасні економісти підходять до визначення регіону досить скрупульозно і виважено. Так, В. Арженовский визначає регіон як «частину території держави, що виділилася в процесі суспільного (територіального) поділу праці, яка спеціалізується на виробництві певних товарів чи послуг, характеризується спільністю і специфічним по відношенню до інших територій характером процесу відтворення; комплексністю і цілісністю господарства; наявністю органів управління, що забезпечують вирішення завдань, що стоять перед регіоном»⁵.

Досить чіткі параметри поняття регіону використовуються у *статистиці*. Як вказують відомі вітчизняні фахівці у галузі регіональної статистики, терміном «регіон» у національній статистиці позначається адміністративно-територіальна одиниця України – область, район, населений пункт, а також об'єднання адміністративно-територіальних одиниць або частка адміністративно-територіальної одиниці як територія:

- що вивчається за спільними ознаками (економічними, соціальними, політичними, екологічними, промисловими та ін.);

- на якій здійснюється чи може здійснюватися статистичний облік подій, явищ і процесів;

- для якої проводиться чи може проводитися планування її розвитку⁶.

У сучасній *юридичній науці* термін «регіон» є недостатньо розробленим. Зокрема, в «Юридичному словнику-довіднику», виданому в 1996 р.⁷ терміну «регіон» не знаходимо взагалі. П. Білик пропонує таке визначення: «Регіон – це сформований в межах певної природно-географічної території соціально-економічний механізм, що відзначається притаманною йому специфікою спеціалізації та структури виробництва і господарства, міжрегіональними й

⁴ Ковалев А. Регион как структура геопространства: структура и эволюция. *Регион: проблемы и перспективы*. 1997. № 4. С. 23.

⁵ Арженовский И.В. Региональный рынок: воспроизводственный аспект. Нижний Новгород, 1997. С. 20.

⁶ Цит. за: Карпов В., Побурко Я., Матковський С. Основні засади і заходи реформування регіональної статистики в Україні. *Регіональна економіка*. 1998. № 3. С. 78-79.

⁷ Юридичний словник-довідник / за ред. Ю.С.Шемчушенка. Київ: Феміна, 1996. 696 с.

зовнішніми економічними, політичними та культурними зв'язками, має місцеві органи державної влади та органи місцевого самоврядування, в межах якого формується територіальна громада з притаманними їй місцевими інтересами»⁸. Однак при цьому автор недостатньо коректно вживає правову категорію «територіальна громада», визначення якої вже надано у законодавстві, тим самим створюючи певну двозначність у застосуванні даного терміну. Більш доречним у даному контексті був би термін «регіональна громада» чи «регіональна спільнота».

С.Г. Серьогіна вважає регіоном адміністративно-територіальну одиницю, яка охоплює населені пункти і території між ними і яка виокремлюється на основі спільних адміністративних, соціально-економічних, географічних та інших факторів. При цьому вона зауважує, що стосовно України до регіонів слід відносити лише Автономну Республіку Крим, області та райони⁹. Натомість В.І. Борденюк пише, що у сучасному правознавстві регіоном називають «адміністративно-територіальні одиниці, які є безпосередньо нижчими від загальнонаціонального рівня, хоч і мають іншу назву, визначену в конституції чи законі»¹⁰.

Заслуговує на детальний аналіз позиція тих дослідників, які не ототожнюють себе виключно з традиційними галузями науки, такими як економіка, юриспруденція чи географія, а позиціонуються як *регіоналісти* і є авторами цінних міждисциплінарних досліджень.

Зокрема, з точки зору системного підходу розглядає регіон М.П. Комаров¹¹. На його думку, регіон – це територія (акваторія), виділена за сукупністю певних ознак чи явищ; таксономічна одиниця в певній системі територіального поділу. Заслуговує на увагу намагання М.П. Комарова деталізувати підхід до розуміння регіону як до *регіональної соціально-економічної системи*, виходячи з ідеї регіонального розвитку, що оперує поняттями соціальних пріоритетів, сталості і збалансованості. У такому розумінні регіональна соціально-економічна система – це сукупність географічного середовища, господарства і населення, що знаходяться у певних відносинах для забезпечення власного розвитку і розвитку спільнот, в які вона входить у межах встановлених квот.

Поняттям «складна регіонально-економічна система» при визначенні сутності регіону оперує також В.І. Павлов. На його думку, регіональна соціально-економічна система є *інтегральною формою просторової організації суспільства*. Вона включає економічні, соціальні і екологічні процеси, які

⁸ Білик П. Поняття та правова сутність управлінської категорії «регіон». *Право України*. 2001. №11. С. 33.

⁹ Серьогіна С.Г. Регіоналізм у політико-правовій практиці України. *Правові проблеми реформування регіональної влади*: матер. наук.-практ. конф. (м. Харків, 12 квітня 2002 р.). Харків, 2002. С. 17.

¹⁰ Борденюк В. Поняття регіону в контексті державної регіональної політики: конституційно-правовий аспект. *Зб. наук. пр. УАДУ*. 2001. Вип. I. С. 340.

¹¹ Комаров М.П. Інфраструктура регіонів мира: учебник. Санкт-Петербург.: Изд-во Михайлова В.А., 2000. 347 с.

розвиваються на певній території різного ієрархічного рівня і складається із взаємопов'язаних функціональних підсистем, що об'єднані спільною метою розвитку¹².

Г.В. Черкашин вважає регіоном соціально-територіальну спільноту, що відображає цілісну соціальну систему, володіє адміністративною, господарсько-економічною, соціально-культурною самостійністю і розвивається у специфічних житлових, культурно-побутових умовах¹³. Близьку позицію займає М.А. Аїтов, який розглядає регіон не як територіальну, а як *соціально-економічну спільноту, що характеризується єдністю економічного, політичного і духовного життя*¹⁴.

Європарламент у 1988 році прийняв «Хартію регіоналізації», в якій поняття «регіон» подано наступним чином (п. 1 ст.1): *«Регіон – це територія, що з географічного погляду створює політичну цілісність, або комплекс територій, який є закритою структурою і населення якого визначається певними спільними рисами та виявляє бажання й надалі зберігати існуючу цілісність та розвивати її, стимулюючи культурний, соціальний та економічний прогрес»*¹⁵. При цьому з п. 2. ст. 1. випливає, що ««спільні риси» позначають мову, культуру, історичну традицію та інтереси щодо економіки та транспорту».

З Декларації щодо регіоналізму в Європі, прийнятій Асамблеєю Регіонів Європи в 1996 р., випливає наступне поняття регіону (п. 1. ст. 1): *«Регіон – це територіальне утворення, яке сформовано в законодавчому порядку на рівні, безпосередньо нижчому від загальнодержавного, та є наділеним політичним самоврядуванням»*. З п. 2. ст. 1. відомо, що «регіон визнається національною конституцією або законом, які гарантують його автономію, самобутність владні повноваження та організаційний устрій». В п. 3. ст. 1. стверджується, що «регіон має власну конституцію, статут автономії або інший закон, який є частиною загальнодержавної правової системи на найвищому рівні і встановлює, якнайменше, його владні повноваження та устрій»¹⁶.

Поліваріантність поняття «регіон» породжує, в свою чергу, різноманітність підходів до класифікації та типологізації регіонів у зарубіжній та вітчизняній науковій літературі.

З метою пошуку критеріїв та способів класифікації регіонів для потреб науки державного управління, необхідно детально вивчити, як вирішується дана проблема у інших галузях знань.

Найбільше здобутків у цій сфері мають вчені та практики, що займаються регіональною економікою. Вони пропонують в основу класифікації регіонів

¹² Павлов В.І. Політика регіонального розвитку в умовах ринкової трансформації (теоретико-методологічні аспекти та механізми реалізації): монографія. Луцьк: Надстир'я, 2000. С. 39.

¹³ Черкашин Г.В. Региональные проблемы социальной политики. Свердловск, 1991. С. 43.

¹⁴ Аитов Н.А. Социальное развитие регионов. Москва: Мысль, 1985. С. 47.

¹⁵ On Community regional policy and the role of the regions and Annexed Community Charter for Regionalization (1988). URL: http://aei.pitt.edu/1758/1/ep_resolution_regional_11_88.pdf.

¹⁶ Декларация по регионализму в Европе. URL: <https://docplayer.ru/37196668-Deklaraciya-po-regionalizmu-v-evrope.html>

покласти такі критерії:

- рівень економічного розвитку;
- темпи економічного розвитку;
- тип регіональної структури господарства;
- розташування регіоноутворюючих ознак на території регіону;
- характер виробничої спеціалізації;
- наявність природних ресурсів;
- рівень економічного і соціального розвитку;
- структуру господарства;
- екологічний стан регіону;
- ступінь розвитку виробничої і економічної інфраструктури;
- демографічну ситуацію, зокрема темпи приросту населення, коефіцієнт густоти населення тощо.

Деякі економісти пропонують поділ регіонів за функціональною роллю і соціально-економічним змістом на адміністративно-господарські та виробничо-економічні. До адміністративно-господарських, на їх думку, належать регіони, що мають власні державні органи управління і відносно розвинуте народне господарство. Під виробничо-економічними регіонами автори мають на увазі одну з форм територіальної організації продуктивних сил і об'єкт довгострокового територіального планування та прогнозування, розробки генеральних схем розміщення і розвитку продуктивних сил країни. Це велика територія з більш-менш однорідними природними ресурсами, характерною спрямованістю розвитку продуктивних сил на основі поєднання комплексу природних ресурсів з господарством, виробничою і соціальною інфраструктурою, досить високим рівнем внутрірегіональних виробничо-економічних зв'язків. Такий підхід до класифікації регіонів є дещо спрощеним і не може бути застосованим для потреб правового регулювання регіонального розвитку, а лише для дослідження окремих аспектів регіональної економіки.

Більш повною й аргументованою виглядає так звана трьохмірна типологізація, тобто побудована на трьох класифікаційних ознаках. Ці класифікаційні ознаки мають не тільки теоретичне, але і важливе прикладне значення, тому що дозволяють визначити найбільш прийнятні методи управління і регулювання щодо кожного типу регіону.

Перша класифікаційна ознака безпосередньо зв'язана з рівнем економічного розвитку, і залежно від неї розрізняють такі регіони:

- високорозвинуті (опорні) регіони;
- регіони, що формуються і розвиваються;
- слаборозвинуті регіони.

Всередині кожного з цих видів регіонів виділяють окремі підвиди, які відображають спеціалізацію, ступінь диверсифікації та інші характерні риси економічного розвитку, що може відбуватися поступово і впродовж тривалого часу.

Другою класифікаційною ознакою є поточний стан економіки, фінансів, соціальної сфери і природного середовища регіонів. Вказана ознака конкретизується через такі показники:

- розвиненість ринкових відносин;
- кризовий стан у певній сфері господарства регіону чи окремих галузях або навіть виробництвах;
- депресія всього господарського комплексу, окремих галузей, виробництв чи сфер життя населення;
- фінансовий стан регіону.

Третьою класифікаційною ознакою є природно-географічні та геополітичні характеристики, до яких належать:

- природно-кліматичні зони, в т.ч. екстремальні;
- приморські регіони;
- прикордонні регіони;
- регіони, відділені від основних територій держави.

Як модифікація зазначеної типології, вченими-економістами розглядається тактична і стратегічна типології, які відрізняються між собою за масштабами та етапами реформування економіки.

Тактична типологія розрізняє такі регіони:

- опорні регіони, тобто достатньо розвинуті з точки зору характеру, рівня і інтенсивності економічних процесів;
- регіони, що самозабезпечуються;
- фінансово стабільні регіони;
- нестабільні регіони.

Стратегічна типологія передбачає існування таких регіонів:

- старопромислові регіони;
- регіони перехідного типу;
- регіони, що освоюються.

В основу альтернативного підходу до типології регіонів покладено основні регіональні проблеми та форми державного регулювання процесу їх вирішення. Відповідно до цієї типології, розрізняють чотири типи регіонів:

- традиційно відсталі;
- депресивні (дореформені та нові);
- традиційно розвинуті (індустріальні, індустріально - аграрні, аграрні, сировинні);
- регіони, що мають ресурси загальнодержавного значення або програмно розвиваються.

Традиційно відсталими або слаборозвинутими за вказаною вище типологією вважаються регіони з надзвичайно низьким рівнем розвитку економіки і життя населення, слабою інтенсивністю господарської діяльності, недостатньо диверсифікованою галузевою структурою промисловості, різким відставанням від інших регіонів за рівнем виробничо-технічного потенціалу і рівню розвитку соціальної інфраструктури. Ключовими характеристиками, що описують даний тип регіонів, є відносні показники масштабів суспільного виробництва на душу населення, грошових доходів населення та загального обсягу основних коштів.

До депресивних відносять регіони з відносно високим рівнем економічного потенціалу, значною часткою промислового виробництва у

структурі господарства і відносно високим рівнем кваліфікації місцевих трудових ресурсів, які в результаті низької конкурентноздатності профілюючих галузей попали в глибоку і стійку економічну кризу, мають високий рівень безробіття (переважно у структурній формі), низьку ступінь інвестиційної активності і порівняно низький середній рівень бюджетної забезпеченості на душу населення. Серед цієї групи регіонів розрізняють дореформені депресивні регіони (що існували до початку 90-х років минулого століття) та нові депресивні регіони, у яких тільки в останні роки намітилася стійка тенденція падіння економічної активності.

Традиційно розвинуті або високорозвинуті (сформовані) регіони діляться на індустріальні, індустріально-аграрні, аграрні, сировинні. З точки зору реформи їх можна поділити на ті, що адаптувалися та ті, що не адаптувалися до нових ринкових умов. У залежності від галузевих складників традиційно розвинуті регіони поділяють на добувні та переробні. В окремих випадках виділяють ще конверсійні регіони, у яких домінують підприємства військово – промислового комплексу. У залежності від міжрегіональних та міждержавних зв'язків регіону вони можуть бути імпорто- або експортно орієнтованими. У першому випадку йдеться про території, на яких розташовані підприємства, що випускають продукцію на основі привізної сировини. Експортно орієнтовані регіони – це ті регіони, на підприємствах яких випускається продукція, що забезпечує власні потреби регіону та вивозиться за його межі.

Регіони, що мають ресурси загальнодержавного значення, розвиваються переважно у відповідності із завданнями і напрямками, які визначені у загальнодержавних цільових програмах. За ознакою обсягу видобування корисних копалин регіони діляться також на існуючі та потенційні, а за ознакою значимості для регіону і держави в цілому – на опорні та освоєні.

Виходячи з розуміння того, що межі регіону можуть відповідати межах адміністративно-територіальної одиниці субнаціонального рівня або не збігатися з ними, прийнятним є позиція тих авторів, які пропонують вживати категорії «регіони базового (первинного) територіального поділу» та «регіони вторинного територіального поділу».

Звичайно, проаналізовані вище способи класифікації регіонів не є універсальними і можуть бути застосовані лише для тих конкретних цілей, для яких вони розроблялися.

2. Регіоналізація як політико-правове явище та процес перерозподілу владних повноважень: поняття, напрямки, види

Відповідно до різного розуміння регіону, по-різному трактується і регіоналізм.

По-перше, регіоналізм – це природний, органічний принцип територіальної організації соціальних, політичних, економічних і культурних аспектів життєдіяльності людських спільнот, факт існування в країні районів зі значними природними, господарськими, соціальними і етнокультурними відмінностями.

У даному контексті регіоналізм розглядається як регіональні диференціації на території держави або наднаціонального утворення. Такий регіоналізм націлений на практичне використання тих можливостей, які випливають з природного територіального поділу сучасних суспільств, а отже, - створює умови для раціонального розподілу влади і виробничих ресурсів серед різних груп населення.

Регіоналізм у політиці – це проблема розподілу владних повноважень між загальнодержавним і регіональним рівнями управління. Важливість регіоналізму особливо гостро відчувається і в теорії, і на практиці тими країнами, які намагаються створити збалансовані відносини публічного врядування між центром і периферією, забезпечити демократизм в умовах децентралізації владних повноважень.

Регіоналізм в даному контексті може виражатися двояко. З одного боку, це відстоювання інтересів регіону в його відносинах з вищестоящими органами управління, найчастіше – з державою. Такого роду регіоналізм визначається спільною ідентичністю, культурою, історією, географією. З іншого боку, часто має місце цілеспрямована й активна діяльність держави і наднаціональних інститутів (зокрема, ЄС) щодо регулювання регіонального розвитку. Такого роду регіоналізм відображає державні (або наддержавні) інтереси на конкретній території.

По-друге, регіоналізм може розглядатися як загальне найменування різних концепцій і стратегій, спрямованих на раціональне використання просторових відмінностей, що існують всередині держав, і підвищення ролі регіону в територіальному поділі праці, або на компенсацію несприятливих умов його життєдіяльності. Тобто, в такому розумінні регіоналізм трактується як підхід до розгляду і вирішення економічних, соціальних, політичних та інших проблем під кутом зору інтересів і потреб того чи іншого регіону.

У даному контексті регіоналізм – це стратегія еліт регіонів, що має на меті розширення своїх прав (рух «знизу»). Цей процес може бути позначений як самоструктуризація суспільства, мобілізація регіонів у сфері політики й економіки. Основа регіоналізму – регіональний поділ суспільства, головні завдання – використовувати природний територіальний поділ сучасних суспільств як інструмент для досягнення вигоди і зниження істотних відмінностей між центром і регіонами (стабілізація ситуації). На відміну від сепаратизму такий регіоналізм не має деструктивного характеру (негативні риси регіоналізму в його крайніх формах набуває з точки зору держави, інтерес якої – зберегти територіальну цілісність – стикається з інтересами регіону).

Регіоналізм описує процеси децентралізації державного устрою, рух за етнічні права і право володіння територією, транснаціональне співробітництво і укрупнення територій. Регіоналізм має універсальний характер, нейтральний по відношенню до проблем єдності та інтеграції держави і передбачає існування стратегії, спрямованої на перерозподіл.

Регіоналізм є особливою стратегією, в основі якої лежить консенсус всередині регіону, а головною метою є створення в регіоні більш сильних і ефективних політичних і адміністративних політичних структур для його

прискореного розвитку. У більш широкому сенсі й вільному формулюванні регіоналізм може бути позначений як послідовність операцій між елітами національного та регіонального рівня. Загальне поняття регіоналізму можна сформулювати як стратегію політичних еліт регіонів, метою, якої є перерозподіл владних повноважень від центру до регіонів.

Деякі автори розглядають регіоналізм як політичний рух, ідеологію на протигагу централізму: регіоналізм – спосіб мислення і дій, що виходить із пріоритетності регіональних інтересів над державними; централізм, навпаки, заснований на ігноруванні регіональних інтересів.

Існує класифікація видів регіоналізму, заснована на вимогах, які висувають регіони до центральної влади:

- культурний – автономія свободи совісті, захист місцевих традицій, етнічна автономія, вільне використання рідної мови тощо;
- економічний – пільгові оподаткування і тарифікація, можливість виходу на міжнародний ринок та інші економічні інтереси;
- політичний – вимоги про передачу більшого обсягу повноважень на місце.

Представлені види регіоналізму знаходяться в тісному взаємозв'язку і мають можливість видозміни.

В основі іншої класифікації лежить «справжність» регіоналізму:

- «автентичний» (справжній) – національний;
- «неавтентичний» (політичний) – політичне просування слабо востребуваної ідеології інтелектуалів.

Держава, в якій розвинений регіоналізм, володіє такими відмітними рисами:

- частина владних повноважень передана від центру на місце, що закріплено в основоположних конституційних актах країни;
- органи влади обираються в регіонах;
- національний орган законодавчої влади формується за регіональним принципом (одна з палат або єдина палата);
- регіони активно беруть участь у роботі центральних органів державної влади;
- участь регіонів в обранні глави держави (для парламентських республік).

Варто звернути увагу на те, що в деяких публікаціях поняття «регіоналізм» і «регіоналізація» вживаються як синонімічні, втім вони мають низку відмінностей, які в найбільш загальному вигляді можуть бути представлені наступний чином:

- регіоналізм являє собою певну стратегію, наміри щодо ствердження регіонів як суб'єктів управлінських рішень і перерозподілу повноважень між центром та регіонами, враховуючи й усвідомлюючи національні, економічні та інші особливості, притаманні регіону; регіоналізм має на меті забезпечення інтересів регіону;

- регіоналізація є реальним процесом перерозподілу повноважень від центру до регіонів з урахуванням усіх особливо и потреб регіону, вона має на

меті прискореного соціально-економічного розвитку й створення збалансованого розподілу ресурсів між центральним та регіональними рівнями;

- ідеї регіоналізму розвиваються знизу, з регіонів, а регіоналізація, навпаки, йде згори, з національного рівня, є результатом дій, котрі здійснює держава або окремі центральні органи влади.

До кінця ХХ століття термін «регіоналізація» фігурував у категоріально-понятійному апараті географії, регіонознавства і вживався для систематизації та виявлення особливостей на регіональному рівні. У даний час поняття регіоналізації активно вживається в дослідженнях політологів, фахівців з міжнародних відносин і геополітики, економістів, істориків, соціологів та інших дослідників. Нарешті, даним поняттям оперує така дисципліна, як регіоналістика. Також слід зазначити, що інтеграційні процеси у сфері наукових досліджень в досліджуваному напрямку тільки набирають обертів, внаслідок чого кількість дисциплін, які звертаються до категорії регіоналізації, буде тільки збільшуватися. У зв'язку з цим термін набув характеру міждисциплінарного і має безліч визначень, які висвітлюють процеси, що вивчаються з різних точок зору.

Регіоналізація являє собою процес, який спрямований на створення взаємопов'язаної політико-економічної системи, що забезпечує особливий статус регіональних утворень у політичній системі держави, участь регіонів у реалізації державної влади, їх відносну економічну та фіскальну самостійність в умовах унітарної держави.

Регіоналізація також є одним з етапів ускладнення структури суспільства в рамках розвитку суспільно-політичних систем. У зв'язку з цим виділяють такі типи регіонального розвитку: а) інтеграційна регіоналізація (прагнення до створення територіальних одиниць вищого рівня на базі національних держав та/або самобутніх регіонів); б) дезінтеграційна регіоналізація (акцент на першорядності інтересів і потреб свого регіону).

Дана тенденція сприяє розвитку сепаратистських настроїв у суспільстві, автономізації та суверенізації, загостренню регіональної самосвідомості, але дозволяє заявити про політичні, економічні, соціальні проблеми. У рамках такого типу регіонального розвитку виникають сецесійні конфлікти, головна особливість яких – їх важковирішуваність.

Також слід зазначити, що в кризових ситуаціях запускається процес усвідомлення етнічності, що призводить до конфліктів у сфері історичних, культурних або етнічних відмінностей, у той час як в стані балансу системи суспільно-політичних відносин націоналізм існує в «неявній» формі, і загострюються позатериторіальні протиріччя.

На стику двох вище названих типів-принципів регіонального розвитку спільнота знаходить внутрішній баланс, обумовлений протилежними тенденціями – прагненням нації до об'єднання і, одночасно, відокремлення і вибудовування з іншими регіонами відносин на рівних засадах. У результаті таке поєднання народжує загальний принцип розвитку – «єдність у різноманітті», що полягає у прагненні створювати сприятливі умови для розвитку своєї регіональної культури в рамках історично сформованих

кордонів, уникаючи при цьому порушення територіальної ідентичності суміжних регіонів.

Також процес регіоналізації розглядають в якості послідовних змін у територіальному поділі суспільства та їх законодавчій фіксації, при цьому існує дві форми поділу суспільства: деконцентрація як розподіл владних повноважень всередині держави і децентралізація як передача повноважень від державного центру проміжним та базовим одиницям територіального строю при створенні нових центрів управління в межах відповідної території.

Регіоналізація описана як процес перерозподілу ресурсів публічної влади між різними рівнями і центрами публічної влади за двома напрямками: держава – внутрішні територіальні утворення (внутрішня регіоналізація) і держава – міжнародні організації (зовнішня регіоналізація) з урахуванням інтересів і потреб регіонів у політиці, управлінні, плануванні. При цьому процес передачі владних повноважень від держави до територіальних утворень поділяється на два типи:

- децентралізація – держава при перерозподілі повноважень залишає за собою можливість повернути ці повноваження;
- деволуція – держава при наданні широкої автономії регіонам надає гарантії збереження повноважень за регіонами.

Регіоналізація – особливий політичний процес, що тягне за собою територіальну диференціацію (фрагментацію) і певне структурування (упорядкування) простору, до якого залучені всі політичні об'єкти і явища.

У сучасному уявленні регіоналізація виступає в якості процесу, що протікає природним шляхом, причиною якого виступає криза держави-нації – перерозподіл влади «зверху вниз». У найширшому сенсі регіоналізація є результатом кризи національної держави, що виражається в дифузії влади.

Процесами регіоналізації намагаються управляти політичні інститути, які діють у власних інтересах, що можна розглядати як вектори керування даними процесами. За різних обставин і в різний час на них діє своя рівнодіюча, при виявленні якої з'являється можливість оцінити напрям і інтенсивність розвитку процесів регіоналізації в окремо взятій країні в конкретний період часу. Керованим процес регіоналізації можна назвати, наприклад, в умовах, коли держава ініціює створення або реформування своїх адміністративно-територіальних одиниць). Також процеси регіоналізації можуть відбуватися без чийогось впливу, тобто спонтанно, наприклад, при створенні територіальних об'єднань на місцях без участі держави.

Виділяють дві форми регіоналізації:

- пасивна – регіоналізація управляється державою: територія держави – це простий об'єкт, який знаходиться в підпорядкуванні управлінських рішень;
- активна – боротьба регіонів за самоідентичність, свої права, освіту відокремлених між територіальними общинами в регіонах.

При цьому в першому випадку регіоналізація є пасивною з боку регіонів, але активною з боку держави.

Особливу увагу слід приділити результату, які дає процес регіоналізації, – формуванню певної регіональної структури держави, в основі якої знаходяться

такі виміри-фактори:

- зовнішні (глобальні процеси) – сьогодні баланс між глобальною і регіональною складовими системи міжнародних відносин і світової політики зміщується в бік регіональних проблем, у залежності від яких знаходяться не тільки різні аспекти міжнародних відносин (формування військово-політичних союзів, процеси інтеграції), але й доля світової спільноти в цілому;

- геополітичні – географічне положення (зокрема, особливості розташування адміністративних кордонів, конфігурації території держави), природно-кліматичні умови і локалізація ресурсів, історія освіти регіону в якості зовнішнього і внутрішнього регулятора розвитку регіону;

- соціально-економічні – розвиток економічних районів, спеціалізація регіонів, співпраця регіону в сфері економіки із суміжними регіонами інших країн дає можливість просування на новий рівень взаємин не тільки на регіональному, а й на національному рівнях, фактор міграції та змін в адміністративних межах визначає політичну культуру населення регіону;

- політичні – політична культура регіонів, активність регіональних політичних партій, їхня лояльність центральній владі, або навпаки, опозиційний характер, взятий політичний курс роблять помітний вплив на розвиток діалогу між державою та регіоном;

- етнокультурні – етнічна мапа держави: етнолінгвістичні особливості (мовні сім'ї, діалекти), конфесійні кола, етноценози і месторозвиття, наявність моноетнічних ареалів. Етнокультурний фактор значною мірою впливає на процеси політичної регіоналізації (залежність регіональних еліт, політичних режимів, систем від локальних культур).

Основоположними причинами регіоналізації виступають:

1) прагнення регіонів до самоврядування, розподілу відповідальності за управлінські рішення між центральною та регіональною владою, а також підвищення коефіцієнта ефективності влади;

2) спроба надання регіонам можливості для самостійного розвитку;

3) ускладнення проблем в сферах економіки і екології, а також у соціальній сфері, вирішення яких вимагає нового підходу до розподілу державних повноважень;

4) культурно-історичні проблеми;

5) інтеграція.

Якщо розглядати регіоналізацію як позитивний процес, то головною перевагою регіоналізації можна відзначити скорочення дистанції між політичною елітою держави та її громадянами. Однак зі скептичної точки зору регіоналізація потрібна лише політичній еліті та шкодить демократії регіонів, посилюючи при цьому напруженість між ними всередині країни.

У найзагальнішому сенсі регіоналізація є й особливий політичний процес структурування державного простору, й ефект такого процесу. До процесу регіоналізації залучені всі політичні суб'єкти та явища.

Якщо розглядати регіоналізацію і регіоналізм у рамках причинно-наслідкових зв'язків, то регіоналізм може бути представлений як політичний ефект регіоналізації.

Регіоналізація в свою чергу виконує функцію опису та аналізу реальних процесів передачі владних повноважень, а також є результатом регіоналізму і однією з його складових поряд з регіональною самосвідомістю і регіональною ідентичністю, які втілюються в суспільно-політичних феноменах.

Регіоналізм і регіоналізація є антиподами централізму, централізації та уніфікації, проте ототожнювати їх з сепаратизмом і дезінтеграцією також не можна.

Глобальні процеси, виступаючи в якості основного фактора регіоналізації, виступають також однією з тенденцій, що визначають напрямок розвитку сучасної системи міжнародних відносин через посилення позицій регіонів на світовій арені. Держави при плануванні своєї зовнішньої політики беруть до уваги позицію своїх внутрішньодержавних адміністративно-територіальних утворень, у свою чергу, управлінські рішення державної влади здійснюють суттєвий вплив на формування різноманітних сфер регіонів.

Свідчення описаної тенденції можна спостерігати в країнах Західної Європи, де зосереджені одні з головних центрів регіоналізації в сучасному світі – це Корсика у Франції, Фландрія і Валлонія у Бельгії, Сардинія в Італії, Каталонія і Країна Басків в Іспанії, Шотландія і Північна Ірландія у Великій Британії, Гренландія і Фарерські острови в Данії, Трансільванія в Румунії.

Європейський Союз є яскравим прикладом федералізації. На сьогодні європейська інтеграція являє собою модель федералізації, що діє не в рамках однієї держави, а на більш масштабному, континентальному рівні – в якості наднаціонального утворення, що є набагато більш складним структурно-організаційним процесом. Таке поєднання робить досліджувану тему ще більш актуальною й цікавою з точки зору дослідження не тільки теоретичних основ, але й практичної складової питання.

На фоні євроінтеграції, що розглядається як трансформаційний процес національних практик взаємодії інститутів, що веде до формування специфічної складно структурованої системи управління з багатьма центрами прийняття рішень, з кінця ХХ століття активно й вельми успішно протікає розвиток *європейського регіоналізму*.

Сутність європейського регіоналізму полягає у поступовому переході від наднаціонального об'єднання до Європи регіонів, тобто інтеграція за формулою «Європи регіонів», метою якої є об'єднання партнерів з різними інтересами і можливостями. Можна стверджувати у зв'язку з цим, що ключовий елемент процесу європейського регіоналізму полягає в євроінтеграції, у підтримці з боку загальноєвропейського управління регіональної політики в державах-членах Євросоюзу.

Не менш суттєвим є й зворотний вплив регіонів на процес євроінтеграції: роль регіональних еліт у розвитку регіональної політики й самих регіонів набирає дедалі більшої ваги. На регіональне управління здійснюють вплив правила і норми формальних і неформальних політичних організацій, їхні відносини з громадянським суспільством, взаємодія з іншими організаціями та суб'єктами, що перебувають всередині чи за межами регіону.

Варто виділити кілька напрямків регіоналізації в ЄС:

1. Процес регіоналізації проявляється у формуванні самого геополітичного регіону – ЄС – як певної цілісності, потужного механізму регіонального характеру, а вірніше, системи механізмів. У рамках цього гнучкого розвиненого механізму здійснюється узгодження інтересів країн, що входять у співтовариство.

2. Формування субрегіонів усередині ЄС, наприклад, Середземноморського або Північного, у межах яких також формуються цілісні регіони – Середземноморський і Скандинавський. До цього ж напряму відносять і так звані прикордонні регіони ЄС, у які входять тісно пов'язані й прилеглі одна до одної прикордонні області двох і більше держав ЄС.

3. Рух регіонів, розташованих всередині країн ЄС, за розширення своїх прав і компетенцій. Усвідомлюючи свої інтереси, регіони шукають своє нове, більш значне місце в системі ЄС.

На початку XXI ст. Європейський Союз являє собою складну й багаторівневу систему міждержавних відносин, що позначається й на процесах регіоналізації. З одного боку, всі країни Європи тією чи іншою мірою є членами єдиного європейського регіону, але часто беруть участь у діяльності декількох регіональних і субрегіональних систем (однією з яких є Європейський Союз). З іншого боку, самі ж держави піддаються процесам регіоналізації і через свої прикордонні райони вступають у взаємодію з прикордонними регіонами сусідів і з міжнародними регіонами. Таким чином, очевидна наявність двох рівнів регіоналізації: об'єднання держав у міжнародні регіони й виділення регіонів у складі тих же держав.

На сучасному етапі у зв'язку з підвищенням ролі регіонів в інтеграції ЄС, їхнім прагненням брати участь у прийнятті рішень в органах Європейського Союзу без посередництва національних урядів все більшого поширення набуває ідея або концепція «Європи регіонів».

Найбільше поширення одержали 3 варіанти бачення «Європи регіонів»:

1. Радикальна інтерпретація в сенсі поступового відмирання національної держави через її неадекватність реаліям і формування Єдиної Європи двох рівнів – наднаціонального й регіонального. Ця точка зору користувалася особливою популярністю раніше, сьогодні вона знаходить не настільки багато прихильників через певну спрощеність.

2. «Європа регіонів», що розуміється як інтенсифікація міжрегіонального економічного співробітництва, тобто «зрощення» Європи. Тут мова йде насамперед про те, що державні кордони перешкоджають повноцінному розвитку «природних» регіонів. У даному контексті стає зрозумілим тісний взаємозв'язок між процесами регіоналізації та інтеграції, оскільки саме в тісній інтеграції європейських країн найбільш ефективно розвивається і реалізується регіональна політика.

3. «Європа регіонів» як триступінчаста або трирівнева Європа (Євросоюз, національна держава, європейські регіони). У цьому розумінні «Європа регіонів» протистоїть деголлівській «Європі батьківщин».

Ідея «Європи регіонів» останнім часом породжує гострі теоретичні суперечки, які виникли на тлі економічної кризи, зростанні безробіття,

соціальної нестабільності, атмосфери розчарування в результатах європейської політики, у т.ч. і в наслідках інтеграції. Багато хто констатує, що ідея «Сполучених Штатів Європи», Європи держав і міжурядових угод перестала бути рушійною силою інтеграційного процесу.

У цьому контексті й з'являються теорії, що пропонують нові моделі європейського будівництва. Прихильники цих теорій бачать майбутнє не за європейською федерацією держав, а за «Європою регіонів», створенню якої будуть сприяти європейські інститути, змушені визнати регіони самостійними суб'єктами федерації. З відомою часткою умовності їх можна назвати «регіоналістами-функціоналістами» які протиставляють себе «державникам-федералістам», що вважають за необхідне зберегти центральну роль за державами-націями.

Головним підсумком варто вважати той факт, що регіональна політика стає все більше важливою для урядів європейських держав. Цей висновок можна зробити на основі аналізу статистичних даних про динаміку витрачених ЄС коштів на регіональну політику.

Уже зараз обсяг коштів, що направляються на регіональний розвиток, за розрахункам експертів ЄС, становить 10–15% від бюджету окремих держав. В останні роки видатки на нього поряд з видатками на проведення загальної сільськогосподарської політики стали найбільшою статтею видатків, потіснивши всі інші.

3. Регіоналізація і децентралізація: співвідношення понять

Під децентралізацією влади зазвичай розуміють передання функцій і повноважень щодо вирішення різних питань соціального управління від центральних органів держави до відання територіальних органів державної влади та органів місцевого самоврядування. Децентралізація влади як стан вважається необхідною ознакою демократичного політичного устрою, а як процес – важливою складовою процесу демократизації.

Децентралізація державної влади може здійснюватися у формі федералізації, автономізації або регіоналізації. Найбільш децентралізованою є федеративна держава, тобто така, територія якої складається з державних утворень, наділених юридичною і певною політичною самостійністю. Федеративні держави, своєю чергою, також можуть бути централізованими і децентралізованими, що визначається передусім способом конституційного розмежування сфер компетенції федерації та її суб'єктів. Найбільш децентралізованою вважається така федеративна держава, в Конституції якої визначено тільки сферу виключної компетенції федерації, тобто ті предмети відання, рішення щодо котрих можуть приймати лише федеральні органи державної влади (національна безпека, оборона, грошова система, загальнодержавні податки, міжнародні відносини тощо), а всі інші предмети відання (так звана залишкова компетенція) передано до компетенції суб'єктів федерації (приклад – США).

Унітарна держава, тобто така, територія якої складається з

адміністративних або/та політико-адміністративних одиниць (останні мають певні ознаки державності, наприклад, автономні утворення), також може бути централізованою та децентралізованою. У централізованих унітарних державах на всіх рівнях адміністративно-територіального устрою створюються й діють тільки органи державної влади, автономні щодо них органи місцевого самоврядування відсутні (радянська модель). У децентралізованих – тільки органи місцевого самоврядування, а органи державної влади відсутні (англосаксонська модель). Виокремлюють також порівняно децентралізовані унітарні держави, в адміністративно-територіальних одиницях котрих створюються й діють як органи державної влади, так і органи місцевого самоврядування (романо-германська модель). При цьому в населених пунктах, за винятком великих міст, створюються й діють тільки органи місцевого самоврядування, в адміністративно-територіальних одиницях середнього (райони) і вищого (області) рівня – органи місцевого самоврядування та органи державної влади або тільки органи державної влади на вищому рівні.

Найбільш децентралізованою є така унітарна держава, де всі адміністративно-територіальні одиниці вищого рівня (регіони) мають автономний статус. Така держава, найважливішою ознакою якої є конституційне розмежування сфер компетенції держави і регіонів, дістала назву регіоналізованої. За ступенем децентралізації влади регіоналізована унітарна держава може бути більш децентралізованою, аніж федеративна.

В європейських наукових колах урядова децентралізація отримала назву «новий державний менеджмент» (new public management). Наприкінці 1970-х рр. ХХ ст. публічний менеджмент (New Public Management – NPM) характеризувався як децентралізація або управління за цілями, контрактами, конкуренцією всередині уряду, ринковою орієнтацією на споживачів тощо. Даний підхід забезпечив «наближення державної влади до громадян» у багатьох промислово розвинених країнах (США, Велика Британія, Франція, Італія, Іспанія).

Децентралізація, як один з успішних напрямів сучасних реформ в Україні, в європейській доктрині та теорії формування регіональних та місцевих адміністрацій може супроводжуватися такими суміжними процесами, як деконцентрація центральної влади на місцях, актуалізація регіональних ідентичностей, і, як наслідок, регіоналізацією територій, формуванням нових системних вимог та історичних викликів до представників місцевої влади, адміністративною реформою, аж до поступової реорганізації адміністративних дивізій та делегування їм додаткових функцій.

У ХХ столітті тема децентралізації була однією з найпоширеніших тем публічного управління в світі. Наприклад, в країнах Східної Європи поширення теми децентралізації припало на початок 90-х років. Оскільки протягом ХХ століття загалом спостерігалися реформи організаційного типу, то в більшості випадків їх втілення відбувалося під початком центральних урядів. Вищезазначені реформи мали за ціль змінити внутрішню організаційну структуру побудови територіальних одиниць, включно із такими елементами реорганізації, як більш відкритий та публічний характер процесу прийняття

рішень та відповідна участь громадськості у їх прийнятті.

Загалом моделі упорядкування адміністративно-територіальних суб'єктів у різних країн були різними й відповідали особливостям розвитку національних правових систем. Досвід реформування зарубіжних країн вказує на те, що децентралізація відіграє важливу роль у демократизації та реорганізації суспільства, оскільки відбувається перехід до інститутів, заснованих перш за все на ініціативі, свободі та відповідальності громади та людини.

Зазвичай дослідження виокремлюють такі види децентралізації, як урядова, ідеологічна та технологічна. Дані види децентралізації також поділяються на підвиди: урядова – на політичну, адміністративну, фінансову, економічну чи ринкову й екологічну; ідеологічна – на лібертаріанську соціалістичну та вільного ринку; технологічна – на інформаційну та освоєних технологій.

Досліджуючи урядову децентралізацію, слід зазначити, що вона може бути як територіальною, у процесі якої влада делегується, наприклад, від районної влади до громад або від міської влади до її районних чи житлових частин, органам самоорганізації, так і функціональною, коли прийняття рішень центральних гілок влади передається нижчому рівню або відбувається відмова від певної функції за рахунок приватизації.

Як відомо, політичні аспекти урядової децентралізації (політична децентралізація) в практичному вимірі проявляються в передачі громадянам або їхнім обраним представникам більшого обсягу влади, повноважень та фінансування. Залежно від країни політична децентралізація може потребувати законодавчих, конституційних або статутних реформ, розвитку нових політичних структур, зміцнення законодавчих органів, створення місцевих політичних партій і заохочення груп пропагандистів та мас-медіа. Зазвичай процес децентралізації охоплює широкі кола населення.

Водночас адміністративні аспекти урядової децентралізації (адміністративна децентралізація) дістають відображення в таких формах втілення, як деконцентрація влади, делегування повноважень, передача й відчуження майна, приватизація.

У науковій літературі вирізняють такі форми децентралізації у порядку пріоритетності, як політичну, просторову, ринкову та адміністративні реформи.

Політична децентралізація – це передача розробки і прийняття рішень урядовим структурам нижчого рівня, громадам чи їх обраним представникам з наданням контрольних функцій.

Просторова ж децентралізація стосується регіонального та місцевого планування, враховуючи територіальні показники, застосовується в політиці щодо цільових програм деконцентрації промислової інфраструктури та комплексів житлових помешкань.

Ринкову децентралізацію зазвичай застосовують з метою моніторингу та запровадження у практику планів, стратегій та дій стосовно оптимізації умов виробництва на ринкових засадах.

Адміністративна децентралізація проглядається у процесі зниження рівня законцентрованості влади, функціональній адміністративній реформі, у процесі

розподілу, делегування та оптимізації державницьких функцій серед центральних, регіональних та місцевих органів влади та самоврядування на правових засадах. Європейська правова доктрина адміністративну децентралізацію розглядає як делегування органами центральної влади на місцевий рівень різних адміністративних функцій та повноважень в інтересах громади, обраної на місцях.

Деконцентрація, як певна форма децентралізованого підходу, делегує свободу та відповідальність щодо прийняття рішень, самофінансування та реалізації певних функцій з посадових осіб центрального уряду на тих, котрі здійснюють свою діяльність у регіонах або районах. Поняття «деконцентрації» не змінювалося за своїм змістом від часів своєї появи, оскільки передбачає значну передачу повноважень від центральних органів виконавчої влади до органів центральної виконавчої влади на місцях. Деконцентрація влади не поширюється безпосередньо на представницькі органи місцевої влади та самоврядування. Тобто, процеси децентралізації та деконцентрації влади своїм наслідком викликають активізацію таких процесів як регіоналізація історичних територій (регіонів) держави та адміністративна реформа, що значно змінює усталені уявлення про форми державного устрою, що позначається й на видозмінах відповідних форм правління.

У багатьох країнах Європи протягом XIX–XX століть утвердилися нові форми державного устрою, які стали основою муніципальної та регіональної автономії. Відповідно до західних концепцій, провідними принципами внутрішньої регіональної політики країн Європи стали деконцентрація, децентралізація та регіоналізація. З певним відставанням, але в Україні також повільно розморожуються подібні процеси. Говорячи про деконцентрацію та децентралізацію влади в єдиному ключі, можна визначити, що перша стосується верхніх ланок управління (адміністрацій), а друга торкається нижчих ланок самоуправління – громад.

Не дивлячись на те, що усталеними формами державного устрою в різних країнах світу залишаються унітаризм, федералізм і конфедералізм, останні дослідження показують, що кожна з цих форм має свої властивості, які дають підстави зробити відповідну класифікацію окремих держав, та вивести такі нові тренди державного устрою, як унітарна децентралізована та унітарна регіоналізована держава.

У політичному вимірі регіоналізація позначає концепцією, яка наближена до федералізму або такого типу державності, як регіоналізована держава. Дане поняття виникло не так давно та спричинило багато дискусій внаслідок порушення бінарних класифікацій, які розрізняли федеративний та унітарний державні устрої. Регіоналізована держава є однією з двох можливих форм ускладненого державного устрою, симбіозу унітарності та федералізму. Термінологічно поняття «унітарна регіоналізована держава» (як і унітарна децентралізована держава) не є широкоживаним, а у вітчизняному науковому просторі дослідження в даній сфері розпочалися недавно. Оскільки дане поняття є значно ширшим за класичний унітаризм, то й подібна форма є наближеною (до певних меж) до принципів федеративного врядування, але

настільки, наскільки не вбачається бути втраченою унітарності самої держави. Подібний підхід є життєво актуальним для України.

Також регіоналізованими країнами вважаються федерації, в яких влада стала централізованішою, та унітарні країни, де певні повноваження були передані регіональному врядуванню. Проміжним рівнем між місцевим і національним урядами в обох державах є представницькі надрегіональні або піднаціональні уряди та парламенти земель, подібні форми адміністрування функціонують в Іспанії (унітарна держава) та Німеччині (федерація).

Децентралізація передбачає передачу повноважень уряду чи його органів представникам місцевих територіальних органів. Але, на відміну від федеральної системи, у моделі децентралізації унітарної держави існують місцеві органи влади, які утворюються центральною владою. Це означає, що вони наділені лише тими повноваженнями, які делеговані їм урядом.

Децентралізація – процес інколи симетричного функціонально та асиметричного територіально розподілу свободи дій, функцій, повноважень та операцій від центру урядування до низових організацій влади, які зазвичай діють локально в умовах самоорганізованої доктрини, включають в себе як місцевих лідерів та політичних адміністраторів, так і сервісні блоки обслуговування разом із активістами, правозахисниками та всією громадою в цілому. Даний процес може ангажуватися ростом управлінської гідності, місцевої автономізації, політизацією та актуалізацією виборів та місцевих процесів економії споживання енергоносіїв, зростанням ролі місцевого патріотизму та різними формами самовираження, проектним та партнерським підприємництвом.

Відповідно до теорії держави і права, унітарні держави за ступенем своєї демократизації поступаються федеративним, оскільки останні вважаються більш децентралізованими. У той же час багато демократичних держав досягають значного ступеню децентралізації, лишаючись унітарними за устроєм (наприклад, Іспанія, Італія). Надмірна централізація влади та неефективна організація влади на регіональному рівні, недієздатність місцевого самоврядування і досі залишаються частково вирішуваними реформою децентралізації влади.

Важливим елементом децентралізації, точніше – її передумовою – є об'єднання територіальних громад з метою забезпечення їх спроможності виконувати ефективне врядування.

Серед країн-членів Європейського Союзу виділяють два узагальнені підходи об'єднання територіальних громад – північноєвропейська, в рамках якої відбувалося формування крупних муніципалітетів (Англія, Швеція) та південноєвропейська – з об'єднанням громад у відносно невеликі муніципалітети (Італія, Іспанія, Франція). Відповідно, були сформовані різні за розміром та повноваженнями громади. У Швеції середній розмір громади становить 34 тис мешканців, у Данії – 55 тис, в Англії – 120 тис. У деяких землях Німеччини реформи привели до збільшення середнього розміру муніципалітету до 45 тис. жителів.

Наведена конституційна модель поєднання двох різних (у сучасному

розумінні – навіть протилежних) за своїм змістом засадних принципів державного устрою, що відображають перехідний етап розвитку умов організації-самоорганізації державної (центральної, регіональної та місцевої) влади в Україні від пострадянської централізованої до правової, соціальної, демократичної, децентралізованої, перспективно регіоналізованої, держави.

Численні дослідження зображують регіональну автономію як привабливий шлях вирішення територіальних етнополітичних конфліктів. Визнання та інституціоналізація відмітних якостей окремих частин країни можуть послабити підтримку повної сепаратної незалежності регіонів, тим самим фактично зміцнивши саму державу. Основне задоволення від отриманою автономії, збільшення лояльності до держави через конкретні формальні відносини між державою та регіоном і поділ всередині на регіональні рухи, як видається, відіграють важливу роль в ізоляції екстремістів та зміцненні положення регіонів як невід'ємних частин існуючої держави. В окремих дослідженнях зазначається, що в умовах розмежування історичних кордонів і створення нових політичних та адміністративних інституцій буде змога не тільки сприймати регіональні претензії, але й стимулювати свідомість щодо регіональної відмінності та допомагати узаконенню автономістичних рухів.

Актуальним для України є визначити потенційні перспективи, які отримає країна внаслідок децентралізації, а саме: які зсуви відбудуться в бік регіоналізації влади. Територіальний поділ України давно не відповідає новим викликам та глобалізованим ринковим потребам, в межах яких функціонує світ. Загальнонаціональна ідентичність країни з точки зору глобалізму допоки сама перебуває у стані регіональної, законсервованої ідентичності. Оскільки межі приватизації не були досягнуті, то слід зазначити, що Україна вже є «вмонтованою» в глобалізований ринковий світ, а самій економіці України вже давно притаманні ринкові ознаки. Тому важливим сьогодні є визначити, в яких межах і під яким нахилом буде трансформуватися адміністративно-територіальний поділ, які принципи і суспільні процеси будуть задіяні в процесі формування нових адміністративних дивізій. Ідея нового поділу адміністративних одиниць не нова, і досі пропонуються нові стилі організації.

Децентралізація влади заклала нові підвалини для подібної дискусії, оскільки у ході реформи стали формуватися нові базові адміністративно-територіальні одиниці, які стали підґрунтям для вирішення проблеми вищого рівня системи.

Переважає більшість фахівців вважає, що одним із головних завдань реформи адміністративних одиниць є трансформація влади від централізованого до децентралізованого державного управління шляхом передачі територіальним громадам та їхнім органам необхідних повноважень і матеріально-фінансових ресурсів для самостійного ведення господарської, проектної та іншої діяльності, які можуть стосуватися потреб місцевого населення, а її метою є зміцнення основ демократії через підтримку місцевого самоврядування як однієї з підвалин народовладдя.

Децентралізація влади має бути спрямованою на розв'язання політико-правових проблем місцевого самоврядування, передусім за рахунок

розширення повноважень та фінансових можливостей територіальних громад і, відповідно, їхніх представницьких органів із перетворенням місцевого самоврядування на фінансово спроможний, ефективний та відповідальний інститут публічної влади.

На думку дослідників, відповідно до європейських трендів та практик напрям децентралізації є особливо перспективним, оскільки у ході реформи ще не було розкрито усього потенціалу діяльності органів самоврядування. Тобто, децентралізація може і має бути поглибленою. На сьогодні громади отримують в якості своїх фінансів 60% від ПДФО, отриманого на певній території, а також дотації та субвенції, в той же час європейська практика свідчить, що громади, окрім зазначеного податку, повинні акумулювати в своїх бюджетах і ПДВ, як це відбувається в країнах Європи. Теж саме можна сказати і про більшу передачу повноважень в таких сферах, як медицина та освіта.

Водночас можемо зазначити, що, наприклад, в Іспанії громади окрім ПДФО, ПДВ та грантів від центральної влади, отримують гранти й від регіональної влади. Тобто, в контексті поєднання фінансових підвалин децентралізації та регіоналізації, можемо зазначити, що певна фінансова незалежність, регіоналізованість регіонів-територій позитивним чином відбивається на фінансуванні та кінцевому благоустрої громад-муніципалітетів.

Теоретично новим для України є питання «Що буде після реформи децентралізації?». Так, можливо це спричинить нову хвилю адміністративної реформи. Наприклад, районна влада в областях буде скоріше за все спочатку оптимізована, а потім і демонтована як цілий рівень управління, а економічні (ринкові) підходи управління стануть більш затребуваними в громадах. Чи відбудеться регіоналізація? В близькій перспективі, скоріше за все, ні. Але можливо вперше більш офіційно розпочнуться базові та психологічно притаманні для регіоналізації влади процеси, посилення таких регіональних етнополітичних ознак, як мова, буття, господарство, особливості регіональних економік, історико-етнографічні особливості. Серйозним питанням у визначенні перспектив регіоналізації є визначення базових притаманних ознак, якими володіє територія, щоб стати регіоналізованою.

Сьогодні Україна поступово наближається до світових трендів регіонального менеджменту. Тому важливим є наближення до глобального та європейського досвіду, вивчення та апробація різних моделей самоврядних організацій. Набуває значення аналіз регіональної політики розвинутих європейських країн, що дає змогу проаналізувати стратегію формування відносин центру та регіонів у цих країнах. При цьому важливо напрацювати відповідну методологію вивчення функціонування найрозвинутіших національних систем самоврядування, звернутися до першочергових цілей і завдань системи місцевого самоврядування, визначити роль центру у формуванні регіональної ідентичності та сформулювати відповідну концепцію, яка стане близькою вітчизняним тенденціям. Ця проблематика може бути вирішеною лише шляхом адаптації світового та європейського досвіду в умовах вітчизняних реалій.

4. Регіоналізм як елемент сучасного конституціоналізму. Європейський та азіатський регіоналізм

Останні два десятиріччя стали знаменними для європейського конституціоналізму значною кількістю нових та оновлених конституцій. Цей факт пояснюється як демократичною трансформацією держав Східної Європи, так і розвитком уявлень про форму та зміст сучасних конституцій. А це є спонукальним фактором для розробки нових конституційних актів навіть в державах із позитивними демократичними та державотворчими традиціями. Очевидно, що такого роду тенденції посилюють інтерес до тематики, пов'язаної з конституційним реформуванням, необхідною складовою якого у сучасних умовах є децентралізація державної влади та передавання цілої низки державних повноважень на регіональний та муніципальний рівні публічного врядування.

Регіоналізм закликає до зміцнення проміжного рівня публічного врядування за рахунок передачі на цей рівень окремих повноважень центральної влади з метою як оптимізації управлінських рішень, так і з метою забезпечення обмеженого врядування. То ж не дивно, що регіоналізм на сьогодні став важливою складовою європейського конституціоналізму.

Існують неоднозначні думки про те, в якій мірі регіоналізація може підтримувати конституційний лад і національну цілісність, особливо в нестабільних і постконфліктних державах або ситуаціях, коли державні інститути руйнуються. Дійсно, серед фахівців-практиків і аналітиків йдуть широкі дискусії щодо потенційних вигод, а також щодо ризиків, пов'язаних з передачею на місця функцій, повноважень і ресурсів. Ті, хто виступає за реформи місцевого врядування, вказують на те, що досвід Великої Британії, Бельгії, Іспанії та Італії є успішною моделлю децентралізації як механізму стабілізації постконфліктного суспільства.

Фактично, наукова література висуває три основних аргументи на підтримку децентралізації та регіоналізації в конституційній державі.

По-перше, зміщення балансу сил з центрального на субнаціональний рівні на етапі реконструкції дозволяє відновити легітимність держави. При цьому реформи структур місцевого самоврядування розглядаються як засіб для поступового розширення участі та відкритості, скорочення нерівності, створення підзвітності, боротьби з корупцією та введення змагальності виборів. Запровадження публічного врядування, що ґрунтується на відновленні легітимності на місцевому рівні, демонструє свою важливість для успішності проведення й загальнонаціональних реформ.

По-друге, регіоналізація і децентралізація може сприяти встановленню громадянського миру та стабільності як шляхом усунення розбіжностей, так і шляхом створення можливостей для інтеграції громад. Коли існують структури регіонального і місцевого управління, громадяни і колективи можуть формулювати свої інтереси, підтримувати свою особливості, отримувати публічні послуги і вільно здійснювати свої законні права та обов'язки. Ретельно розроблені реформи щодо децентралізації є засобом інтеграції громад на основі

поєднання засад громадянства та участі. На думку багатьох науковців, децентралізація може бути найкраще організована таким чином, щоб вона забезпечувала місцеві органи влади стимулом, мандатом та можливостями для того, щоб бути сильним гравцем на підтримку громадянського миру і злагоди.

По-третє, децентралізація може сприяти зростанню ініціатив з управління знизу вгору, а також зміцненню національної відповідальності зацікавлених сторін за процеси розбудови держави. Виявлення місцевих думок і ретельна інтеграція їх у процес прийняття рішень за допомогою ефективних місцевих інститутів є життєво важливими кроками для процесу розбудови демократичної правової держави.

Доволі часто децентралізацію та регіоналізацію розглядають як механізми для створення більш прозорих політичних інститутів, здатні забезпечити сильнішу підтримку уряду з боку пересічних громадян і покращуючи елементи демократії участі. Наприклад, у міжнародних керівних принципах Програми ООН з населених пунктів (ООН-Хабітат) щодо децентралізації підкреслюється, що «політична децентралізація на місцевому рівні є найважливішим компонентом демократизації, належного врядування і залучення громадян»¹⁷. Ці твердження про позитивний вплив децентралізації на демократичні інститути, норми і практики мало ким заперечується. Втім, хоча експерти визнають, що існує взаємозв'язок між децентралізацією і демократизацією, немає єдиної думки про те, як ці дві концепції пов'язані одна з одною.

Чимало політологів і правознавців стверджують, що децентралізація допомагає поглибити і консолідувати демократію шляхом передачі влади місцевим органам влади. З цієї точки зору місцеві демократичні інститути є одним з життєво важливих механізмів довгострокового успіху мобілізації на місцях, стійкість якої залежить від створення інклюзивних структур (структур участі), яким можуть надавати перевагу громадяни перед виборними посадовцями.

Прихильники децентралізації як життєво важливого компонента демократичних перетворень і постконфліктної стабілізації часто висувають чотири основних теоретичних положення, а саме:

- зв'язок між громадянами і виборними посадовими особами найбільш сильний на місцевому рівні. Оскільки зв'язок між діями уряду і результатами більш чітко простежується, громадяни також повинні мати можливість залучати своїх обраних посадових осіб до ретроспективної відповідальності за допомогою голосування, а також впливати на їх поведінку в майбутньому. Відповідно, децентралізація, як зазвичай вважають, сприяє чуйності, сприяє прозорості, а також підвищує суспільну довіру до урядовців.

- децентралізація потенційно відкриває простір для більш широкого включення традиційно маргіналізованих верств суспільства. На відміну від національних урядів, установи місцевого рівня надають більше можливостей для представництва різних верств суспільства, включаючи жінок, групи

¹⁷ UN-Habitat, 2007.

меншин і бідних. Крім того, процеси децентралізації можуть бути навмисно розроблені, щоб дати більший голос муніципалітетам, де базуються історично маргінальні співтовариства.

- будучи «колискою демократії», населені пункти можуть сприяти підвищенню обізнаності населення про зміст політичних дебатів, виборних представників і характер політики, плани і бюджет. Підкреслюючи освітнє значення місцевих демократичних інститутів, деякі розглядають останні як основу для формування майбутніх політичних лідерів, що розвиває навички щодо розробки політики, діяльності у складі політичних партій і складанні бюджету, тим самим покращуючи якість політиків загальнонаціонального рівня;

- між децентралізацією та участю існує симбіотичний зв'язок: успішна передача повноважень і ресурсів місцевим органам влади вимагає значною мірою участі місцевого населення, щоб забезпечити реагування державної політики на потреби громади, в той час як сам процес децентралізації підсилює або створює інституційні можливості для участі за рахунок розширення прав і можливостей членів територіальних громад і регіональних колективів.

Скептики децентралізації стверджують, що вона може фактично підірвати підвалини демократії, особливо у транзитивних державах, і загрожувати національній державності, особливо в нестабільних постконфліктних суспільствах. Прихильники цієї точки зору висувають три основні положення в обґрунтування своєї позиції, а саме:

а) децентралізація в умовах демократичних перетворень відкриває можливості для узурпації влади «місцевою елітою». З цієї точки зору передача повноважень і ресурсів нижчестоящим урядовим рівням створює небезпеку того, що місцеві еліти можуть використовувати свій вплив і ресурси для підтримки контролю над місцевими органами влади і «привлснення» переваг децентралізації. Дійсно, малі спільноти мають тенденцію до підриву індивідуальних свобод шляхом примусу до соціальної відповідальності та проведення дискримінації на користь добре пов'язаних груп. Отже, реформи можуть мати негативні наслідки, обмежуючи політичну свободу, а також роблячи місцеві органи влади менш підзвітними і чуйними;

б)) децентралізація може зашкодити узгодженості дій національних політичних спільнот. В однорідних суспільствах з невеликою кількістю вертикальних розривів фрагментація структур прийняття рішень може негативно вплинути на рівень добробуту на національному рівні і навіть завдати шкоди макроекономічній стабільності та фінансовому стану держави. Якщо бюджетна децентралізація не супроводжується заходами щодо раціонального перерозподілу ресурсів, вона може зміцнити ресурсну базу багатших місцевих і регіональних органів влади за рахунок бідніших, створюючи тим самим нові розриви, засновані на диференційованому доступі до соціальних послуг та можливостей працевлаштування по всій країні;

в) децентралізація може посилити нерівність. Реформування структур публічної влади може мати різний вплив на місцях, враховуючи, що в багатьох випадках деякі соціальні верстви і суб'єкти в спільнотах мають більше

можливостей для реагування на можливості, що виникають в результаті перерозподілу влади на нижчі зв'язку уряду. Економічна нерівність часто призводить до нерівного доступу до правової системи, захисту з боку поліції та політичного впливу. У цих умовах виникають моделі посередництва з боку різного роду «політичних посередників», в результаті чого бідні можуть отримати лише непрямий доступ до своїх основних громадянських прав, а традиційна ієрархія тільки посилюється. Участь у політичному житті також може бути заблокована відносинами «патрон-клієнт», коли бідні громадяни обмінюють свої голоси на милості або гроші впливових кандидатів.

Втім тенденції початку XXI століття в Європі красномовно свідчать про те, що переважна більшість держав віддали перевагу децентралізації та регіоналізації, незважаючи на наявні ризики і перестороги.

Водночас позначилися суттєві відмінності між регіоналізмом у глобальному вимірі, зокрема між європейським і азіатським регіоналізмом.

Основною відмінною рисою азіатського регіоналізму є його «відкритість» або «м'якість». Саме такі тенденції в Азії мав «новий регіоналізм» з кінця 60-х років XX ст., а регіональні організації в Азіатсько-Тихоокеанському регіоні продемонстрували тенденцію до гнучкості у виборі структур і їхніх функцій. Зразком «м'якого регіоналізму» в Азійському регіоні стала Асоціація держав Південно-Східної Азії (АСЕАН). Азіатські дослідники відзначають, що регіоналізація – це соціальна інтеграція в регіоні та процес непрямого соціально-економічного впливу. «М'який» регіоналізм – це передусім економічний процес, що розвиватиметься в напрямку більшої економічної взаємозалежності. Саме економіка є важливим фактором інтеграції наддержав («економічного трикутника» Південно-Східної Азії), прикладами економічних трикутників є відносини між Таїландом, Лаосом і Китаєм чи інтеграція країн річки Меконг.

У деяких роботах відзначається, що регіоналізація була ініційована інститутами неурядового сектору. Їхнє співробітництво з точки зору регіоналізації розвивається в бік створення організації та завжди йде знизу вгору (bottom-up). Успіх інтеграційних процесів у Європі та здійснення внутрішньої регіоналізації є прикладом для вивчення й використання у Південно-Східній Азії. У самій Південно-Східній Азії на інтеграційні процеси впливають такі фактори, як незаконна міграція, іноземні інвестиції, міжнародний судноплавний бізнес, культура тощо.

Протягом останніх десятиліть значна частина дебатів про регіоналізм в Азії була зосереджена на формуванні колективної ідентичності та неформальному, або «м'якому» регіоналізмі. Регіоналізм АСЕАН являє собою «м'який» варіант, оскільки його держави-члени не делегували наддержавним органам якихось особливих повноважень. «М'який» регіоналізм характеризується участю представників громадянського суспільства. Він розвивається швидше й ефективніше, якщо їх підтримують урядові сектори. Урядові ініціативи можуть стимулювати його. «М'який» регіоналізм, як правило, управляється різноманітними державними й недержавними суб'єктами, а «жорсткий» регіоналізм (hard regionalism) – це суто державна

ініціатива. Типи мереж, які підтримують «м'який» регіоналізм, також є багатосекторальними, включаючи інститути громадянського суспільства, уряд і приватний сектор. Поважаючи їхній національний суверенітет і дотримуючись принципу невтручання у внутрішні справи, ця система може сприяти демократизації авторитарних держав, адже вона сприяє транснаціональним економічним обмінам і діалогу з громадянським суспільством. Такий тип інтеграції називається неформальною інтеграцією, або «м'яким» регіоналізмом. Модель «м'якого» регіоналізму володіє унікальною здатністю об'єднувати крупні держави регіону в нейтральній обстановці.

«М'який» регіоналізм часто передбачає вільну, неформальну інтеграцію, що ґрунтується на постійному діалозі. Новий підхід до врядування з наголосом на участі, партнерстві, переговорах і консенсусі являє собою систему, що веде до м'якої регіональної інтеграції в Південно_Східній Азії і певною мірою в Східній Азії загалом. За характером відносин між периферією та центром АСЕАН є прикладом неінституціоналізованого регіоналізму. Це відрізняє АСЕАН від логіки європейського регіоналізму.

На відміну від ЄС, АСЕАН використовує «м'який» підхід до прийняття рішень. Цей неофіційний стиль прийняття рішень АСЕАН включає в себе власний кодекс поведінки, який часто називають «шляхом АСЕАН» або «м'яким інституціоналізмом». На відміну від офіційних бюрократичних структур ЄС, він передбачає юридичні процедури прийняття рішень. На відміну від європейських партнерів, ці регіональні структури АСЕАН уникнули жорсткої нормотворчості, надаючи перевагу заснованому на консенсусі «м'якому» регіоналізму, тоді як ЄС використовує принципи «жорсткого» регіоналізму, що передбачає обов'язкові для всіх членів договори та погоджені норми. Наприклад, АСЕАН використовує зони вільної торгівлі замість Митного союзу з його закритим «жорстким» регіоналізмом.